

JOSEPH HELLER

HLAVA XXII

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

Yossarian se na něj chladně zahleděl a pak to zkusil z jiného konce.

„Je Orr blázen?“

„Jistě,“ přisvědčil doktor Daneeka.

„A můžete ho vyřadit z letové služby?“

„To můžu, samozřejmě. Ale musel by mě o to nejdřív požádat. To je součást předpisu.“

„A proč vás tedy o to nepožádá?“

„Protože je to blázen,“ řekl doktor Daneeka. „Musí to být cvok, když ještě pořád lítá na operační úkoly, ačkoli se už kolikrát ocitl v takových situacích, že to přežil jenom zázrakem. Jistě že ho můžu vyřadit z letové služby. Ale nejdřív mě o to musí požádat.“

„A to je všechno, co by musel udělat, kdyby se z toho chtěl dostat?“

„To je všechno. Ať mě o to požádá.“

„A vy ho pak můžete vyřadit z letového nasazení?“ ptal se Yossarian.

„Nikoli. Já ho pak nemůžu vyřadit z letového nasazení.“

„Chcete říct, že je v tom nějaký háček? Začíná mě z vás bolet hlava.“

„Hlava vás začíná bolet z Hlavy XXII, ne ze mě,“ řekl na to doktor Daneeka. „Podle Hlavy XXII totiž člověk, který žádá o vyvázání z bojového nasazení, nemůže být blázen.“

Nebylo divu, že z Hlavy XXII je občas rozbolela hlava.

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

V úryvku je jedna z příhod v první půlce knihy, kde je dokazována nesmyslnost Hlavy XXII.

Celá kniha nemá jednu časovou a dějovou linii, jde o složení mnoha příhod a absurdních situací, se kterými se během své služby kapitán Yossarian dostal do kontaktu. Příběh začíná zvolna, s ironií a satirou, postupně se však stupňuje vážnost problémů.

Příběh kapitána začíná v nemocnici na vojenské základně, kde se Yossarian snaží všemožně skrýt před službou a povinnostmi, které od něj armáda požaduje. Tato snaha skrýt se anebo vymanit se zachází tak daleko, že se hlavní hrdina nebojí simulovat téměř jakoukoliv nemoc, jen aby se nemusel účastnit náletů. Ovšem vše bezúspěšně.

Celý tento postoj začal ve chvíli, kdy během jednoho z náletů musel sledovat svého kamaráda Snowdena, jak umírá v jeho vlastních rukou. Od té doby se odmítl jakéhokoliv boje zúčastnit; bezúspěšně. Jeho odpor k celé válce ještě více podtrhává velící důstojník Cathcart, který neustále zvyšuje počet letů. Pokud totiž některý z letců dosáhne určitého počtu, má právo být propuštěn ze služby. To se však nikdy nestane. Yossarian se tedy všemožně snaží vymanit, nastoupí např. na přehlídku před generálem bez oblečení ve snaze dokázat, že je blázen, ale nic z toho mu nepomůže.

Nejvýraznějšími kapitolami knihy jsou příběhy postav Natelyho a Mila. Nately se zamiluje do zdejší prostitutky a chce s ní strávit zbytek života. Je ovšem zabit při jednom z náletů a prostitutka se od té doby snaží Yossarina zabít, neboť údajně on může za jeho smrt. To se jí téměř povede, když kapitána postřelí.

Milo je šéfkuchařem zdejší jídelny. Všemožně se snaží zbohatnout na válce obchodováním s vojenskými prostředky a zásobami. Jeho kamarádi na jeho žádost mu to dovolí s tím, že i oni dostanou jakousi provizi (lepší jídlo, drahé věci, peníze), ale ani jedna z těchto věcí se nestane. Milo

se stane namyšleným a bezohledným. Při jednom z náletů tak Yossarian zjistí, že Milo vyměnil jejich padáky a místo nich dal do batohů letáky se svým jménem, kontaktem a názvem svého nového obchodního impéria. Vše vyvrcholí tím, že když u něj Yossarian hledá pomoc/oporu, je rázně odmítnut.

Příběh je zakončen ve chvíli, kdy Yossariana Natelyho přítelkyně (prostitutka) postřelí. Hlavní hrdina se tedy rozhodne dezertovat, než dále být kolečkem ve válečné mašinérii, a odlétá do Švédska. Tím se zbavuje všech útrap a opět je pánem svého života.

- **téma a motiv**

téma: absurdita Hlavy XXII

motivy: letová služba, háček, nesmyslnost války, bolest hlavy

- **časoprostor**

prostor: ostrov Pianosa ve Středozezemním moři, základna 256. letecké eskadry americké armády

čas: 2. světová válka

- **kompoziční výstavba**

Kniha je rozdělena do kapitol. V rámci jednotlivých kapitol je vyprávění chronologické.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, válečný humoristický román

- **vypravěč**

vševědoucí vypravěč v er-formě

- **postavy**

Kapitán Yossarian

- inteligentní mladík a kapitán letadla, pochopí nesmyslnost armádních nařízení
- otrěsen hrůzami, které viděl, snaží se vymanit z vojenské služby
- tragikomické vystupování, autor se s touto postavou ztotožňuje (vlastní zkušenosti)
- po neúspěchu vymanit se se stává bezradným a osamělým, odmítá dále pokračovat ve své službě
- postupně se snaží zachránit hlavně svůj život, ztratil ideál hrdinství

Nately

- Yossarianův kamarád, zamiloval se do prostitutky, která jeho city opětovala
- zabít při akci, jeho přítelkyně (prostitutka) obvinila Yossariana z jeho smrti a snažila se ho zabít

Milo

- šéf jídelny, snažil se na válce zbohatnout obchodováním s vojenskými zásobami
- vystavěl si vlastní obchodní impérium, zbohatnul za cenu ohrožování svých přátel (absurdita války a lidská degenerace)

- zájem jen o vlastní prospěch

ostatní Yossarianovi přátelé

- většina z nich umírá, symbolizují následky války na fyzický i psychický stav člověka
- postupně většina z nich ztrácí zdravý rozum

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč: doktor Daneeka, Yossarian

- **typy promluv**

dialog doktora Daneeky a Yossariana

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

Yossarian klade doktoru Daneekovi zjišťovací a doplňovací otázky

slovo zhrubělé *cvok*

něspisovnost *líta*

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

v textu se nevyskytují, jazyk je věcný a konkrétní

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

- 2. polovina 20. století, první román vydal r. 1961

Joseph Heller (1. května 1923 – 12. prosince 1999)

- americký spisovatel, satirický novelista
- psal satiry, novely, dramata
- původem z Brooklynu v New Yorku
- vystudoval Columbijskou univerzitu, poté studia v Anglii – Oxford
- nejdříve pracoval v reklamních agenturách a věnoval se psaní
- od roku 1975 profesorem literatury City College
- v jeho dílech se odráží vlastní zkušenosti
- zastupuje tzv. obraz války v literatuře
- jeho díla kritizují válku, zesměšňují válečnou mašinérii, kritizují válečná nařízení a postupy
- píše o 2. sv. válce (označen jako jeden z nejlepších satiriků po 2. sv. válce)
- projevem kritiky je černý humor, ironie až satira
- humor v dílech vyrůstá z utrpení a krveprolití
- postupně se však děj zdůrazňuje a zvažuje

Něco se stalo – románový monolog z amerického prostředí 60. let

- vyprávěč je postava, která není schopna uniknout prázdnotě života

Gold za všechny peníze – románová satira

- postava snaží se uniknout před rodinou do politického života

Zavíráme – pokračování románu Hlava XXII

Bůh ví

- **literární / obecně kulturní kontext**

- reakce na 2. sv. válku ve světové literatuře
- světová literatura 2. poloviny 20. století, která zahrnuje mnoho různých tendencí, např. odraz války: protest proti válečné krutosti, patetická oslava hrdinství, statečnosti, směšné sarkastické scény, zobrazení hromadného vraždění, celkové satirické zobrazení války s humorným podtextem
- sem patří J. Heller
- angažovaná próza: vyjadřuje nespokojenost s nedostatky doby, krize vztahů mezi lidmi, pocit ohrožení, úzkosti a odcizení
- beatnická generace: snaha distancovat se od ideálů společnosti, kariérismus, projev negativismu, revolty a výsměchu tradičním hodnotám a morálce
- neorealismus
- experimentální próza: absurdní literatura, drama, francouzský nový román
- magický realismus: návrat ke starým mýtům a legendám
- vědeckofantastická literatura: katastrofické vize, fikce
- postmodernismus: reakce na modernismus, míšení žánrů, komplikovaná kompozice a prolínání jak časových, tak dějových rovin
- populární (komerční) literatura: snaha přiblížit se nenáročnému čtenáři, bezcenná bezmyšlenkovitá díla (asi jako telenovely)

Americká literatura:

William Styron (1925–2006)

- americký prozaik, účastník 2. sv. války (boje v Tichomoří)
- pracoval jako nakladatelský redaktor, držitel Pulitzerovy ceny

Sophiina volba – o ženě, která je v koncentračním táboře nucena vybrat si jedno ze svých dětí a druhé poslat na smrt

Norman Mailer (1923–2007)

- [mejlr], spisovatel a novinář – autor reportáží a reportážních románů
  - účastník bojů v Tichomoří
  - držitel dvou Pulitzerových cen
- Nazí a mrtví* – protiválečný román s autobiografickými prvky
Americký sen, Katova píseň, Duch Děvky

Ruská literatura:

Michail Šolochov (1905–1984)

- sovětský spisovatel píšící o občanské válce
- člen komunistické strany
- účastník 2. sv. války – válečný dopisovatel deníku Pravda
- držitel Leninovy ceny a Nobelovy ceny

Tichý Don – románová čtyřdílná epopěj, líčení donských kozáků
Rozrušená země, Osud člověka

Německá literatura:

Robert Merle (1908–2004)

- francouzský romanopisec, dramatik a překladatel

Malevil – utopický sci-fi román

Dědictví otců – 13dílná historická sága

Smrt je mým řemeslem – román s tematikou koncentračních táborů

Australská literatura:

Thomas Keneally (*1935)

- australský prozaik, dramatik, herec
- román *Schindlerova archa*: námět k filmu Schindlerův seznam, zpracování osudů Oskara Schindlera (válečného zbohatlíka, který chtěl zachránit tisícovku „svých židů“)

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vypravovací

- **vysvětlení názvu díla:**

Hlava XXII = jde o armádní nařízení (paragraf), podle kterého voják, který má pocit, že je blázen, může být propuštěn z armády

- paradox je v tom, že pokud toto u sebe nějaký voják zjistí, potvrdí tím zároveň, že bláznem není

- **posouzení aktuálnosti díla:**

- asi není potřeba říkat o nesmyslnosti většiny válek a ani nějak vyzdvihávat absurditu většiny armádních nařízeních. Přesto v současné době jsou tyto věci již méně běžné, ovšem válečná mašinérie a hrůzy, které postihují hlavní hrdiny této knihy, jsou k vidění stále.

- **pravděpodobný adresát:**

- náročnější čtenáři

- armáda jako taková (jde i o kritiku)

- **určení smyslu díla:**

- poukázat na nesmyslnost války

- ukázat následky psychiky lidí, kteří se dostali do války a blízko smrti ať svojí, nebo svých bližních

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

- jde o první a zároveň o nejlepší autorovo dílo

- vydáno roku 1961

- **tematicky podobné dílo:**

Jaroslav Hašek – Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatisací:**

Hlava 22

- režie Mike Nichols

- jde téměř o úplné přepracování knížky

- zvýraznění absurdity z některých scénách (pocit stísněnosti, Milův průjezd městem)